

Simo Parpola: ”Sumeri on uralilainen kieli”

Jaakko Häkkinen, 9.7.2008

Esitelmässään maanantaina 5.5.2008 (Siltavuorenpenger 20A, 3. krs, seminaarihuone 331) Simo Parpola sanoi olevansa täysin varma siitä, että sumeri on uralilainen kieli. Prof. Janhusen tarkentavaan kysymykseen hän vastasi, että sumeri on erityisen lähellä itämerensuomalaisia kieliä, sijoittuen kielikunnan taksonomiassa mahdollisesti itämerensuomen ja mordvan väliin. Esitys paljasti Parpolan metodista heikkouksia, joihin kokoavasti palaan vielä tarkastelun lopussa.

Aluksi käsittelen kuitenkin löytämäni vertailuaineistoa, jonka olen kerännyt internetistä löytyvästä Simo Parpolan Powerpoint-esityksestä (”Sumerian: A Uralic Language” – 53 Rencontre Assyriologique Internationale Moscow, 23 July 2007).

Osa I

1. Etymologiset rinnastukset

Seuraavassa tarkastelen lyhyesti kutakin sanaa yksitellen. Keskityn suomen vastineisiin: tarkastelen niille SSA:ssa (tai jos tästä puuttuu, SKES:ssa) annettuja vastinetietoja ja alkuperävaihtoehtoja ja esitän tarvittaessa kriittisen äännehistorian tutkimuksen perusteella rekonstruoidun vanhimman asun. Sanavastaineita on yhteensä 34.

Sumeri

1. **biz** ‘to trickle, drip’

Kantaurali

~ U **pis-* ‘to trickle, drip’

Itämerensuomen pisara-sanueella on mahdollinen vokaalistoltaan epäsäännöllinen vastine mordvassa, mutta vartaloon kuuluu ainakin vielä *a*: **pisa-*.

2. **ab-ba** ‘old man, elder’

~ U **appe* ‘father-in-law’

Kantauralin asuksi rekonstruoidaan **ippi*. Vain läntisissä kielihaaroissa itämerensuomessa, saamessa ja mordvassa **i* > **a*. Merkityksen osalta rinnastus ei ole tarkka.

3. **lúgud** ‘short’

~ F **lyhkyt* ‘short’

SSA:n mukaan tämä itämerensuomalainen sana palautuu vartaloon **lühä-* tai **lühe-*. Parpolan rekonstruktion pohjana on ilmeisesti eteläviron taivutus *lühü* : gen. *lühkü*, jossa *k*-aines kuitenkin lienee samaa perua kuin pohjoisviron muodossa *lühike* ja niin muodoin sekundaari. Mikäli **k* olisi alkuperäinen, olettaisi taivutusta *lyhyt* : ***lyhky(j)en* (< **lühüüt* : **lühküden*), mistä ei kuitenkaan ole merkkiäkään. Sanaa on virosta tavattu myös ilman sekundaaria *k*-johdosta: *lühi* : *lühida*. Vahvassa asteessa ei siis näytä olleen **k*:ta, joten sumerin *g* vastaisikin varhaiskantasuomen **š*:ää.

4. **áġa** ‘to measure, pay out’ ~ U **anta-* ‘to give’

Kantauraliin rekonstruoidaan **imta-*. Vastaavuudelle *ġ* [*ŋ*] ~ *mt* pitäisi löytyä paralleleja. Merkityksen osalta rinnastus ei ole aivan tarkka.

5. **du₈(-ru)** ‘to bake (bricks)’ ~ F *tuhru-/töhr-* ‘to smear, tinker’

Itämerensuomen *h* (< **š*) jää selittämättä, ja merkitys on liian kaukaa haettu: melkein mikä tahansa toiminta on sotkuista. Vokaalivaihtelu ja sekundaarinen vokaali *ö* paljastavat sanan nuoreksi deskriptiivisanaksi.

6. **ugu, a-gù, *ak^wu** → Akk. *abbuttum* ~ U **ajk^wo* ‘brain, top of the head’ (*aivo, aivu, aju, uj, ūχ, uχ, oχi, agy, kōu*)

Kantauraliin rekonstruoidaan sana **ajji* ‘aivot’; itämerensuomessa esiintyy vain johdos **aj+vo*, eikä kantauraliin ole syytä rekonstruoida labiovelaaria. Sumerin sanan merkitystä ei ole esitetty.

7. **ugu₄** ‘to beget, give birth’ ~ U **ajk^wo-*, F *aiko-, aivo-* ‘to intend; to achieve, give birth’

Sanan *aikoa* levikki rajoittuu itämerensuomeen, ja sitä pidetään joko germaanisena lainana tai *aika*-sanan johdoksena (joka lienee myös germaaninen tai indoeurooppalainen lainasana). Labiovelaari perustuu jälleen vain sumeriin, ja jälkitavun labiaalivokaali itämerensuomessa on aina sekundaari.

8. **guru_x, buru₄** ‘crow, raven’ ~ U **k^wariuks* ‘crow, raven, hawk’ (*varis, varoi, varakš, waryš, warges, kwerä, kwärus, bare, bere*)

Sanalla *varis* on samannäköisiä vastineita kautta kielikunnan, mutta yhteistä kantasanaa ei voi rekonstruoida. Rekonstruktiossa on kolme virhettä: labiovelaaria ei palauteta kantauraliin, toisessa tavussa ei esiintynyt **ü*:tä ja sananloppuinen konsonanttiyhtymä oli mahdoton. Äänteellisesti motivoitu alkuperä on mahdollinen kuten monissa linnunnimissä. Labiovelaari perustuu jälleen takaperoisesti oletukseen, että sumerin kuuluminen uralilaiseen kielikuntaan olisi varmaa.

9. **gur(u)_{7/21}, kuru₁₄, e-bu-ūr, ib-ba-ru** ‘shield, girdle, sword-belt’ ~ U **k^waruks*, F *varus, varuks-* ‘protection, equipment’

Sanaa pidetään *vara*-sanan johdoksena; tämän levikki rajoittuu itämerensuomeen ja se on germaaninen lainasana.

10. **šab** ‘to disintegrate’ ~ F *hāvi-* ‘to disappear’

Sana rajoittuu itämerensuomeen eikä sen alkuperää tunneta.

11. **šed₇** ‘to become cool’ ~ F *hyyty-* ‘to freeze’

Sanaa pidetään *hyy*-sanan johdoksena; tämän levikki rajoittuu itämerensuomeen eikä sen alkuperää tunneta.

12. šika ‘sherd’ ~ F *hiukka* ‘fragment’

Sanan levikki rajoittuu itämerensuomeen eikä sen alkuperää tunneta. Suomen *hiukka*-sanana merkitys ei ole ’fragmentti (= pala, sirpale, katkelma)’ vaan se liittyy aineeseen, alkuaan aina hiekkaan tai sen tapaiseen sakkaa.

13. šu-uš-ġar ‘a tool or utensil’ ~ F *huhmar* ‘mortar’

Suomen sanansisäinen *h* lienee sekundaari; sanalla on vastineita mordvassa ja marissa. Lähtöasuksi voitaneen rekonstruoida **šumar*, jolloin sumerin toinen *š* jää vaille vastinetta.

14. šú-uš-ru ‘cloudiness’ ~ F *huuru* ‘mist’

Sana rajoittuu suomeen, inkeroiseen ja karjalaan, mutta sumerin toiselle *š*:lle ei näytä olevan vastinetta.

15. sá ‘to get, reach, arrive’ ~ F *saa-* ‘to get, arrive’

Sana voitaisiin itämerensuomen ja mordvan perusteella rekonstruoida lähtöasuun **saxi-* ~ **sixi-*. Sille on esitetty myös mahdollinen arjalainen lainaoriginaali.

16. sedi ‘cold, winter’ ~ F *siide* ‘cold rain, snow’

Sana rajoittuu itämerensuomeen.

17. su₇ ‘grain heap’ ~ F *suova* ‘haystack’

Sana rajoittuu itämerensuomeen ja on joko balttilainen tai germaaninen lainasana.

18. a, aj ‘water’ ~ U **jän, jää, jāj, āj* ‘ice, water’

Kantauraliin voidaan rekonstruoida säännöllinen **jāni*, joka ei enää muistutakaan sumerin sanaa niin paljon kuin epäkriittisemmät rekonstruktiot. Kantauralissa merkitys on ollut yksinoman ’jää’, koska vain eräissä hantin murteissa sana esiintyy merkityksessä ’vesi’.

19. aj(a) ‘father’ ~ U *āijā, āj, aj* ‘father’

Sanalla on suomalais-permiläinen levikki ja se voitaneen rekonstruoida asuun **ājja*. Merkityksiä ’isoisä’ ja ’appi’ tavataan laajalti mutta ’isää’ vain permiläisistä kielistä, joten jälkimmäistä merkitystä ei voida palauttaa kantapermiä varhaisempiin kielentasoihin.

20. eš₁₀ ‘water’ ~ U **wet*, F *vesi* ‘water’

Kantauraliin voidaan rekonstruoida asu **weti*, ja sitä sumerin sanaa enemmän muistuttavia sanoja on mm. indoeurooppalaisella puolella. Sana lieneekin ikivanha indoeurooppalainen laina, ellei samankaltaisuus ole sattumaa.

21. duru₅ ‘moist’ ~ F *tuore* ‘fresh, moist’

Sanan levikki rajoittuu itämerensuomeen ja sille on esitetty balttilainen lainaoriginaali.

22. **ka(k)** ‘utterance’ ~ F *kai(k)u* ‘echo’

Itämerensuomen sanalla on samannäköisiä vastineita myös mordvassa ja saamessa, mutta keskinäistä lainautumista ei voitane sulkea pois. Merkityksen osalta rinnastus ei ole tarkka.

23. **gù** ‘voice, noise’ ~ F *kohu* ‘noise’

Itämerensuomalainen sana liittyy *kohista*-sanueeseen ja lienee äänteellisesti motivoitu.

24. **dug₄** ‘say’ ~ U *luke-* ‘say, count’

Sanalla on laaja levikki uralilaisella puolella, mutta rinnastus on äänteellisesti epäilyttävä (*d ~ l*).

25. **kir₄** ‘nose, snout’ ~ F *kirsu, kärz* ‘snout’

Itämerensuomeen rajoittuva *kirsu*-sanue on vailla etymologiaa, mutta sitä on haluttu yhdistää *kärsä*-sanueeseen. Rinnastuksen osalta pitäisi olettaa joko kulumista sumerissa tai johdinainesta itämerensuomessa.

26. **zú(g)** ‘tooth, spike’ ~ U *suka* ‘spike, comb’

Saamen ja itämerensuomen perusteella lähtöasu on ollut **suka*, joka vastaa hyvin esitettyä arjalaista originaalia; etäisempien vastineiden kuuluminen tähän on merkityksen osalta epäilyttävää.

27. **an** ‘heaven, highest god’ ~ U **joma, jen* ‘heaven, highest god’

Ilmeisesti tässä viitataan suomen sanoihin *jumala* ja *ilma*? Jälkimmäisen vastine komissa on *jen*, mutta se palautuu asuun **ilmA*. Kumpikaan sanue ei muistuta sumerin sanaa. Sanalle *juma(la)* on esitetty indoeurooppalainen lainaoriginaali.

28. **am₆** ‘is’ ~ U **oma, om, em, on* ‘is’

Sana *oma* rajoittuu itämerensuomeen (josta ilmeisesti lainattu saameen) ja sitä pidetään johdoksena vartalosta **o-*, johon myös *olla*-verbi perustuu.

29. **diğir, dimmer** ‘god’ ~ A *teñir* ‘god,’ O *tuñk, luñk* ‘spirit, god,’ F *lempare* ‘devil,’ H *tinder* ‘fairy’

Suomen *lempare* on osa itämerensuomalaista *lempo*-sanuetta eikä sillä ole uskottavia vastineita etäisemmissä sukukielissä. Suomen *l* ei voi vastata etäsukukielten *t*:tä. Kyseessä on vanha kulkusana (mm. muinaisturkin *tengri*), jonka yhteyteen uralilaiset sanat eivät näyttäisi kuuluvan.

30. **gir_x, kîr** ‘to roll, rotate’ ~ F **kēr-*, **vēr-* ‘to roll, rotate’

Sanue *kieriä* rajoittuu itämerensuomeen eikä liittyne mitenkään *vieriä*-sanueeseen.

31. **gigir** ‘chariot, wheel’ ~ Z *gegil* ‘wheel’

Komin sana voisi olla indoeurooppalainen lainasana (vrt. IE **k^wek^wlos* ‘pyörä’).

32. gur₄ ‘to rotate’

~ F *pyör-*, *vyör-* ‘to rotate’

Näitä kahta itämerensuomalaista sanuetta ei ole syytä yhdistää toisiinsa. Kumpaankin on lisäksi rekonstruoitava ensitavuun *öö, joka on ilman muuta sekundaari ja palautunee *ee:hen, johon sumerin *u*:ta ei voida uskottavasti rinnastaa.

33. giš ‘yoke’

~ F **iges*, H *iga* ‘yoke’

Tälle itämerensuomalaiselle sanalle esitetty slaavilainen lainaoriginaali on äskettäin perustellusti elvytetty.

34. lál, lál.lá ‘strap, harness’

~ F *valjaat* ‘harness’

34b. lál ‘to harness’

~ F *valjasta-* ‘to harness’

Itämerensuomalaiselle *valjas*-sanalle on esitetty useita mahdollisia balttilaisia lähtömuotoja.

2. Äännevastaavuudet

Tarkastelen tässä osiossa esimerkkiaineistosta sellaisia äännteitä, jotka esiintyvät useammin kuin kerran.

2.1. Konsonantit

b

Sanoissa 1 ja 2 sumerin *b* vastaa uralilaisella puolella **p*:tä, mutta sanoissa 8, 9 ja 10 **v*:tä.

d

Sanoissa 3, 5, 11, 16 ja 21 sumerin *d* vastaa **t*:tä mutta sanoissa 24 ja 29 *l*:ää.

g

Sanassa 3 sumerin *g* vastaa **š*:ää, sanassa 6 *g* vastaa **jɣ*:ää tai **jv*:tä ja sanassa 7 *g* vastaa **jk*:ta, sanoissa 8 ja 9 *g* vastaa **v*:tä, sanoissa 23, 24, 26 ja 33 *g* vastaa **k*:ta, sanassa 30 **k*:ta tai **v*:tä ja sanassa 32 **p*:tä tai **v*:tä.

ĝ

Sanassa 4 sumerin *ĝ* vastaa **mt*:tä, sanassa 13 *ĝ* vastaa **m*:ää

š

Sanoissa 10, 11, 12, 13 ja 14 sumerin *š* vastaa **š*:ää (ims. **h*:ta), mutta sanoissa 13 ja 14 toinen *š* vastaa tyhjää. Sanassa 20 *š* vastaa **t*:tä ja sanassa 33 *š* vastaa **s*:ää.

z

Sanoissa 1 ja 26 sumerin *z* vastaa *s*:ää.

s

Sanoissa 15, 16 ja 17 sumerin *s* vastaa **s*:ää.

r

Sanoissa 5, 8, 9, 13, 14, 21, 25, 29, 30 ja 32 sumerin *r* vastaa **r*:ää.

j

Sanassa 18 sumerin *j* vastaa **g*:ää ja sanassa 19 **jj*:tä.

l

Sanassa 3 sumerin *l* vastaa **l*:ää ja sanassa 34 **v*:tä.

2.2. Vokaalit

i

Sumerin *i* vastaa **i*:tä sanoissa 1 ja 25, **e*(*e*):tä sanoissa 16, 29, 30 ja 33.

e

Sumerin *e* vastaa **ü*:tä sanassa 11, **ii*:tä sanassa 16, **e*:tä sanassa 20

a

Sumerin *a* vastaa **i*:tä sanoissa 2, 4 ja 13, **ä*:tä sanoissa 10, 18 ja 19, **a*(*a*):ta sanoissa 15 ja 34, **aj*:ta sanassa 22, **u*:ta tai **i*:tä sanassa 27 ja **o*:ta sanassa 28.

u

Sumerin *u* vastaa **ü*:tä sanassa 3, **u*:ta sanoissa 5, 9, 13, 14, 24 ja 26, **a*:ta sanoissa 6, 7, 8 ja 9, **o*(*o*):ta sanoissa 6, 7, 17, 21 ja 23, **i*:tä sanassa 8 sekä **öö*:tä (< **ee*) sanassa 32.

2.3. Tulos

Näistä suhteista nähdään, että äännevastaavuudet ovat kaikkea muuta kuin säännöllisiä: jokaiselle äänteelle on paria poikkeusta lukuun ottamatta aivan liikaa vastineita, että rinnastuksia voitaisiin pitää uskottavina. Mikään äänneympäristöön liittyvä seikka ei näyttäisi selittävän äännevastineiden suurta laadullista vaihtelua.

3. Laina-alkuperä

Ne sanat, joille on esitetty esimerkiksi indoeurooppalainen lainaoriginaali, voidaan poistaa suoraan uralilais-sumerilaisten rinnastusten listasta: niin kauan kun muinaista yhteyttä (geneettistä tai alueellista) sumerin ja uralilaisten kielten välillä ei ole todistettu, on lainaselitys uskottavampi. Siksi pyrittäessä todistamaan uralilais-sumerilaista yhteyttä olisi pitäydettävä sellaisissa sanoissa, joita ei voida selittää lainoiksi muista kielistä. Käsitellyistä 34 sanan aineistosta on siis poistettava ainakin sanat 7, 9, 17, 20, 21, 26, 27, 31?, 33 ja 34.

4. Sanan uralilainen levikki

Epäilyttävän monella sanalla levikki rajoittuu itämerensuomeen: 3, 5, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 21, 23, 25, 28, 29, 30, 32, 33 ja 34. Lisäksi sanan 31 levikki rajoittuu permiin. Tällaisia sanoja ei voida palauttaa kantauraliin, joten mikäli ne todella osoittautuisivat kriittistenkin kriteerien perusteella olevan yhteydessä sumerilaisiin sanoihin, olisi laina- tai kulkuselitys uskottavampi vaihtoehto. Sumerin kuulumista uralilaiseen kielikuntaan ei siis voida todistaa sellaisten sanojen avulla, joiden levikki uralilaisella puolella on hyvin suppea.

Kun sanalistasta on poistettu suppealevikkisimmät sanat ja lainasanat, jää jäljelle vielä joukko sanoja, joilla voisi olla potentiaalista todistusvoimaa uralilais-sumerilaisen sukulaisuuden kannalta: 1, 2, 4, 6, 8, 13, 15, 18, 19, 22, 24 ja 27. Koska yrityksenä on todistaa aivan uusi sukulaisuus, tulisi näiden sanojen olla äänteellisesti ja mieluummin myös semanttisesti moitteettomia.

5. Sanan äänneasu

”Äänteellisesti moitteeton” ei tällaisen etävertailun kohdalla merkitse, että sanan pitäisi olla kahdessa kielessä samannäköinen. Päinvastoin: nykytasolla samannäköinen sana kahdessa eri kielessä on useimmiten merkki nuoresta lainasta (tai satunnaisesta samannäköisyydestä, ellei lainasanakerrostumaa voida osoittaa), kun sen sijaan yhteiset vanhat sanat ovat nykytasolla usein hyvinkin erinäköisiä. Olennaista äänteellisen moitteettomuuden kannalta on pikemminkin, että (1) vertailtavien sanojen äänteet vastaavat uskottavasti toisiaan, ja (2) että vastaavuudet ovat säännöllisiä. Ensimmäinen kohta edellyttää, että oletetulla äänteellä on jonkinlainen vastine myös vertailukielessä ja että äänteet ovat vertailtavissa sanoissa suunnilleen samassa järjestyksessä. Toinen kohta edellyttää, että vastaavuus on sama kaikissa sanoissa joko absoluuttisesti tai ehdollisesti (aina tietyssä ympäristössä). Seuraavassa katsauksessa on mukana myös sanoja, jotka pudotettiin pois jo aikaisempien kohtien perusteella.

Ensimmäisen kohdan perusteella voidaan vertailuaineistosta pudottaa pois sanat 4 (sumerin *g* [*ŋ*] voisi vastata uralilaista **m*:ää, mutta muiden sanojen perusteella uralin **t*:llä pitäisi olla säilynyt vastine sumerissa), 5 (itämerensuomen **h*:lla ei ole vastinetta), 6 ja 7 (uralilaisella **j*:llä ei ole vastinetta), 12 (itämerensuomen **u*:lla ei ole vastinetta), 13 ja 14 (sumerin toisella *š*:llä ei ole vastinetta), 17 (itämerensuomen toisella tavulla ei ole vastinetta), 18 (uralilaisella sananalkuisella **j*:llä ei ole vastinetta), 20 (uralilaisella **w*:llä ei ole vastinetta), 22 (itämerensuomalaisella **i*:llä ei ole vastinetta), 23 (itämerensuomalaisella **h*:lla ei ole vastinetta), 25 (itämerensuomalaisella **s*:llä ei ole vastinetta), 27 (uralilaisella **j*:llä ei ole vastinetta, ei myöskään kummankaan sanan **l*:llä), 34 (itämerensuomen jälkitavuuilla ei ole vastinetta).

Toisen kohdan perusteella voidaan oletusarvoisesti pitää säännöllisenä yleisintä vastinetta. Epäsäännöllisinä voidaan näin pudottaa pois kaikki ne sanat, joissa selittämättömästi esiintyy muunlainen vastine: sanat 1 (sumerin *b* vastaa useammin uralilaista **w*:tä kuin **p*:tä), 3 (sumerin *g* vastaa ims. **h*:ta ja sumerin *u* ims. **ü*:tä vain tässä sanassa), 8 ja 9 (sumerin *g* ei yleensä vastaa ims. **v*:tä eikä *u* ims. **a*:ta), 11 (ainoa esimerkki sumerin *e*:n tällaisesta edustuksesta), 15 (sumerin *a*:n yleisin vastine ei ole uralin **a*), 16 (ainoa esimerkki sumerin *e*:n tällaisesta edustuksesta), 21 (sumerin *u*:n yleisin vastine ei ole **o*), 24 (sumerin *d* ei yleensä vastaa uralilaista **l*:ää), 28 (sumerin *a* vastaa uralilaista **o*:ta vain tässä sanassa), 29 (sumerin *d* ei yleensä vastaa ims. **l*:ää eikä ims. **p*:llä ole vastinetta), 32 (sumerin *g*:n yleisin vastine ei ole ims. **p* eikä **v*, eikä *u*:n vastine **öö*).

Äänteellisesti jotakuinkin moitteettomina ja säännöllisinä voidaan jäljellejääneestä aineistosta pitää tämän jälkeen vain sanoja 2 ja 19. Mutta huomion kiinnittää, että näissäkin sanoissa äännevastaavuudet eivät ole samat: sanassa 2 sumerin *a* vastaa uralilaista **i*:tä, sanassa 19 sumerin *a* vastaa uralilaista **ä*:tä. Näiden sanojen päätyminen ”säännöllisten” joukkoon johtuukin siitä, että eri äänteillä on monia eri vastineita, ja esimerkiksi sumerin *a*:n kohdalla juuri **i* ja **ä* jakavat yleisimmän vastineen arvon. Kriittisten kriteerien mukaan äänteellä saisi olla vain yksi säännöllinen vastine, ellei jotakin ehdollista muutosta voida osoittaa toisen vastineen lähteeksi.

6. Sanan merkitys

Tässä vaiheessa tarkastelen enää niitä kahta sanaa, joita ei suoranaisesti ole hylätty aikaisemmissa kohdissa. Sanan 2 merkitykseksi sumerissa annetaan ’vanha mies’, kun taas uralilaisella puolella

merkitys on erittäin täsmällinen 'appi'. Sanan 19 kohdalla merkitykseksi on annettu kummallakin taholla 'isä', mutta uralilaisella puolella tätä merkitystä tavataan vain permiläiskielistä – laajimmalle levinnyt merkitys on 'isoisä'. Kummankaan sanan merkitys sumerissa ja uralilaisella puolella ei siis ole sama.

Sanan merkitys voi tietysti aina muuttua, kuten tiedetään varmojen sukulaissanojenkin kohdalla, mutta silloin kun ollaan todistamassa aivan uutta ja aiemmin tuntematonta sukulaisuutta tai lainasanakerrostumaa, pitäisi sen tueksi löytyä kaikilta osin moitteettomia rinnastuksia: pitäisi löytyä sellaisia sanavastineita, joiden merkitys olisi säilynyt samana. Sitten **jos** sukulaisuus saadaan moitteettomilla rinnastuksilla todistettua, voidaan jatkossa hyväksyä uusien rinnastusten hieman toisistaan poikkeavatkin merkitykset.

Osa II

7. Metodologisia heikkouksia

Seuraavassa käsittelen vielä yleisellä tasolla vertailuaineiston käsittelyssä ilmeneviä metodologisia heikkouksia ja puutteita. Mukana on edellä olevasta aineistosta puuttuvia sanarinnastuksia, jotka onnistuin poimimaan 5.5.2008 pidetystä esitelmästä, jossa Simo Parpola ei valitettavasti jakanut oheismonisteita.

a. Kriteerien löyhyys

Parpola mainitsi yllättyneensä siitä, että monille uralilais-sumerilaisille sanoille löytyy vastine myös indoeurooppalaiselta puolelta tai germaanista. Kun tähän yhdistää hänen mainintansa siitä, että itämerensuomalainen maataloussanasto on pitkälti samaa kuin sumerissa ja että myös germaanissa tämän alan sanasto on suurelta osin samaa, herää kysymys, miksei sitten aiempi tutkimus ole osannut yhdistää tätä itämerensuomalaista ja germaanista sanastoa toisiinsa, vaikka näitä kieliä on verrattu toisiinsa pitkään ja tehokkaasti. Tämä viittaa siihen, että Parpolan vastineet eivät ehkä täytä kriittisen nykytutkimuksen kriteerejä.

Jos taas sanojen samankaltaisuus olisi havaittavissa vain sumerin silloittamana, herää kysymys, millä perusteella sumerin sanat olisivat läheisempää sukua juuri itämerensuomelle kuin vaikkapa germaanille. Muutenkin indoeurooppalaisten kielten roolia tulisi tarkastella laajemmin: indoeurooppalaisen kantakielen aluehan paikannetaan uralilaisen kantakielen ja sumerin puhuma-alueiden väliselle alueelle, joten pitäisi keskittyä sellaisiin sanarinnastuksiin, joille **ei löydy** vastinetta indoeurooppalaiselta (tai altailaiselta) puolelta.

b. Etymologisen korpuksen heikkoudet

Parpolan esittämät sanarinnastukset eivät miltään osin vastaa kriittisen uralilaisen etymologisen tutkimuksen kriteerejä. Esimerkiksi mukaan on jäänyt uralilaisten kielihaarojen keskinäisiä lainasanoja (suomen *henki*-sanan yhteydessä esitettiin saamen *heagga*, vaikka saamen *h* on aina myöhäinen ja esiintyy vain nuorissa lainasanoissa), ja vertailtavaan sanueeseen on kytketty toisiinsa liittymättömiä sanoja (suomen *henki*-sanan vastineeksi on esitetty mordvan *čov*, joka ei mitenkään voi olla vastine; suomen *pyrkiiä*-sanon vastineeksi on esitetty yhtä mahdoton mordvan *arc-*).

Tällaiset epäuskottavat rinnastukset olisi karsittava pois ja pitäydyttävä etymologisen nykytutkimuksen hyväksymässä aineistossa. Lisäksi eräille sanoille on esitetty indoeurooppalainen lainaetymologia (esitelmässä mainituista ainakin *vuori*, *pyrkiiä*), joka tulee ottaa huomioon ja perustella, miksi rinnastus sumeriin olisi uskottavampi kuin rinnastus indoeurooppalaisiin kieliin.

c. Rekonstruktioitasojen sekoittaminen

Parpolalla oli esitelmässään 5.5.2008 käytössä ”kantasumerilainen” rekonstruktio, joka lienee labiovelaarin $*k^w$ perusteella sama kuin PowerPoint-esityksessä rekonstruktio nimellä ”U” (kantaauralin lyhenne). Tämä rekonstruktio näyttää olevan käytännössä sellainen, josta sekä uralilaisten kielten että sumerin asut voidaan johtaa: esimerkiksi yhdestä ja samasta labiovelaarilla alkavasta sanasta olisivat peräisin suomen sanat *hyrsky*, *tyrsky* ja *pursku*. Käytännössä kyseessä on siis oletetun uralo-sumerilaisen (= Parpolan mukaan kantaaurali) kantakielen asu.

Ongelmana tämän tason rekonstruoinnissa on, että se ei perustu säännöllisiin kantaauralin ja sumerin sanoja vertaamalla saatuihin vastineisiin vaan on vain luotu silloittamaan näissä kielissä esiintyvä edustus. Esimerkkinä mainittakoon, että on takaperoista rekonstruoida kantaauraliin labiovelaari $*k^w$ sumerin perusteella, koska sumerin kuuluvuutta tähän kielikuntaan ei vielä ole todistettu ja koska muut uralilaiset kielihaarat eivät anna aihetta tällaisen äänteen rekonstruointiin. Siirtämällä sumerin kantaauralin sisarkielen paikalta sen tytärkieleksi Parpola yrittää ohittaa tämän ongelman, mutta tässäkin tapauksessa tulisi ensin verrata perustelluimpia kantaauralin rekonstruktioita sumeriin.

Tällöinkin asia tulisi esitellä niin päin, että sumerin sananalkuinen äännesekvenssi *gu* ja kantaauralin $*w$ voitaisiin palauttaa yhteiseen labiovelaariseen foneemiin $*k^w$. Jos sitten uralilaisella puolella ei ole jälkeäkään oletetusta labiovelaarista vaan pelkästään labiaaliseen äänneeseen (niin kuin tällä hetkellä näyttäisi), olisi luonnollista päätyä siihen johtopäätökseen, että sumeri ei sittenkään ole uralilainen kieli vaan että kantaaurali ja sumeri palautuisivat yhdessä uralo-sumerilaiseen kantakieleen, jossa kyseinen labiovelaari olisi esiintynyt. Tai sitten kantasumerissa olisi tapahtunut muutos $*w > *k^w$, mutta missään tapauksessa labiovelaaria ei voida rekonstruoida tunnettujen uralilaisten kielten kantakieleen.

Jos uralilaisista äännehistoriaa halutaan päivittää, se on tehtävä niiden kielten perusteella, jotka varmasti tiedetään uralilaisiksi – eli ilman sumeria, kunnes toisin todistetaan.

d. Sanojen jakautuminen

Labiovelaarilla Parpola yhdistää toisiinsa sellaisia uralilaisia sanueita, joilla ei todellisuudessa näytä olevan mitään tekemistä toistensa kanssa: esimerkiksi *hyrsky*, *tyrsky* ja *pursku*. Ensinnäkin sanojen levikin rajoittuminen itämerensuomeen ja kolmen konsonantin yhtymä paljastavat ne nuoriksi sanoiksi, joiden vertaaminen sumeriin ei ole mielekäästä.

Toiseksi sanat eivät itsestään ja ilman syytä jakaudu kahtia tai kolmiksi. Sellainen sanan paradigmaattinen vaihtelu kuin *käsi* : *käden* johtuu kielen menneisyydessä tapahtuneista ehdollisista äänne muutoksista, eikä sitä voi verrata Parpolan oletettavaan kehityskulkuun. Parpolan ajattelutapaa vastaisi pikemminkin se, että oletettaisiin *käsi*-sanon yksikön nominatiivin jakautuneen siten, että sen rinnalle syntyisi tyhjältä esimerkiksi samaa merkitsevä sana *pasi*, ja sitten vielä kolmas sana *väsi*. Tällaista ei kuitenkaan tiedetä kielissä tapahtuvan.

Uskottavinta olisi ottaa käsittelyyn vain yksi säännöllisenä pidetty edustaja kustakin oletetusta sanueesta, koska näin erinäköiset sanat yhdessä ja samassa kielessä eivät yleensä ole samaa alkuperää.

e. Epäsäännölliset tai ei-toistuvat äännevastaavuudet

Esimerkiksi Parpolan rekonstruktioissa $*č$ edustuu sumerissa joskus *s/š*:nä ($*čänk$ ’henki’), joskus *d*:nä ($*čunku$ ’pilvi’), ja suomessa joskus *h*:nä ($*čänk$ ’henki’ > *henki*), joskus *s*:nä ($*čunku$ ’pilvi’ > *sumu* ~ *savu*). Miten $*č$ olisi tuottanut sanassa $*čänk$ suomeen *h*:n ja sumeriin sibilantin mutta sanassa $*čunku$ suomeen *s*:n ja sumeriin *d*:n? Teoriassa kehitysero voisi johtua äänneympäristöstä:

**ä*:n edellä kehitys olisi ollut erilainen kuin **u*:n edellä. Tällöin pitäisi kuitenkin esittää lisää esimerkkejä, joissa kehitys olisi ollut aivan sama samanlaisessa ympäristössä. Muuten ei ole mitään syytä rekonstruoida täysin erilaisten vastaavuussarjojen taustalle yhtä ja samaa äännettä.

Myös labiovelaarilla alkavissa sanoissa on epäsäännöllisyyttä: sanassa **k^würkü* suomessa olisi *p* (*pyrkiä*), sanassa **k^wor* suomessa olisi *v* (*vuori, vaara*). Alumpana kartoitin äännevastaavuudet, ja niitä on useimpien äänneiden kohdalla aivan liikaa: ne kaikki eivät voi olla oikeita.

f. Vastineiden lukumäärä

Parpola mainitsee uralilais-sumerilaisten sanavastineiden lukumääräksi noin 2 000. Tämä on aivan liikaa, paljon enemmän kuin esimerkiksi kantasaameen, kantasuomeen tai kantasamojediin palautettava sanasto (kukin alle tuhannen suuruusluokkaa). Tällainen lukumäärä tarkoittaisi, että sumeri olisi käytännössä itämerensuomalainen murre (suurin osa sumerin vastineista esiintyy juuri suomessa), joka olisi eronnut omaksi kielekseen vasta runsaat tuhat vuotta sitten, eli tuhansia vuosia myöhemmin kuin sumeria alettiin kirjoittaa. Koska tällainen ajatus on täysin mahdoton, on sanavastineiden lukumäärä selvästi virheellinen.

Tällainen luku on liian suuri myös lainasanakerrostumaksi. Uskottavia vastineita voisi olla vain pieni osa tuosta määrästä. Lainasanakerrostumaan kuuluu pääsääntöisesti sitä enemmän sanoja, mitä pitkäkestoisemmasta ja mitä nuoremasta kontaktista on kysymys. Tuhansien suuruusluokkaan ei yllä kuin suomen kielen ruotsalainen lainasanakerrostuma, ja koska sumeria ei ole puhuttu lähelläkään Suomea, on tämänsuuruinen lainasanakerrostumakin ylipäätään täysin mahdoton.

Esitettyjä sanavastineita on siis aivan liikaa, että tällaista lukumäärää voitaisiin mitenkään pitää uskottavana. Sanavastineista tulisikin ottaa kriittiseen tarkasteluun vain muutama kymmenen uskottavinta rinnastusta: laatu on tärkeämpi kuin määrä. Ja mikä tärkeintä, liian korkea määrä vähentää automaattisesti sukulaisuuden uskottavuutta.

g. Muoto-opillisen vertailuaineiston puute

Kielisukulaisuus todistetaan etupäässä kahdella tasolla: yhteisellä perussanastolla ja yhteisillä muotoaineiksilla. Kantauraliin onkin voitu rekonstruoida esimerkiksi kuuden sijan järjestelmä, persoonapäätesarjat jne. Jos sumeri olisi uralilainen kieli, pitäisi myös muoto-opin tasolta löytyä konkreettista vertailuaineistoa. Pelkkä rakenteellinen tai typologinen samankaltaisuus ei yksin riitä, vaan muotojen olisi vastattava toisiaan säännöllisesti aivan samojen vastaavuussuhteiden mukaisesti, joita sanavertailussakin havaitaan (tai pitäisi havaita).

Ottaen huomioon, että sumeri näyttäisi Parpolan sanavastineiden perusteella liittyvän lähinnä itämerensuomalaisiin kieliin, pitäisi sen muoto-opin tasollakin muistuttaa erityisesti näitä ja muita läntisiä uralilaisia kieliharoja. Esimerkiksi mordvaa ja itämerensuomea (kieliharoina) ei ole enää pitkiin aikoihin puhuttu lähekkäin, mutta silti muoto-opin tasolta löytyy paljon yhteisiä säilymiä ja ilmeisesti jopa yhteisiä uudennoksia. Sumerista pitäisi löytyä aivan samoja piirteitä, jos se olisi uralilainen kieli ja sijoittuisi kielikunnan taksonomiassa itämerensuomen ja mordvan väliin, kuten Simo Parpola esitelmässään mainitsi.

8. Lopuksi

Käsitellystä aineistosta ei löydy yhtään sellaista sanarinnastusta, joka täyttäisi kaikki neljä tärkeää kriteeriä:

- (1) Sanalla olisi laaja levikki uralilaisessa kielikunnassa
- (2) Sanalle ei olisi esitetty uskottavaa indoeurooppalaista lainaetymologiaa
- (3) Sanarinnastus olisi äänteellisesti moitteeton ja säännöllinen
- (4) Sanarinnastus olisi semanttisesti moitteeton eli sen merkitys olisi (lähes) identtinen kummallakin taholla

Edellä käsitellystä aineistosta ei siis löydy tieteelliset kriteerit täyttävää näyttöä sen väitteen tueksi, että sumeri kuuluisi uralilaiseen kielikuntaan tai olisi sille edes kaukaisempaa sukua.